

Marija MIHALIČEK

OSTRVO STRADIOTI KOD TIVTA NA NEKIM PRIMJERCIMA KARTOGRAFIJE IZ XVII I XVIII VIJEKA

“Neki otoci izgledaju kao da plove ili tonu, drugi kao da su okamenjeni ili usidreni. I jednima i drugima pridaju se čovječja obilježja. Mogu biti tihi, ukleti, pustiti, osamljeni, goli, žedni, djevičanski, ljubavnički, ponekad sretni i blaženi.”

Predrag Matvejević, Mediteranski Brevijar

Najveće ostrvo u Boki i na čitavoj crnogorskoj obali, koga su starosjedioci Tivta zvali jednostavno Školj,¹ nosi u sebi od svega toga po malo. Uz to, i burnu prošlost obavijenu mnogim tajnama. Iz samog imenovanja ovog ostrva: Sveti Gabrijel, Sveti Marko i Stradioti, može se naslutiti koliko je tragova ostavilo vrijeme na ovom bajkovitom “Školju”.

Stanovnici sa obala tivatskog zaliva su geografski pojam Krtoljski arhipelag poznavali kao: Prevlaku, Školj i Otok Gospe od Milosti.

Ne tako davno, Krtoljani su na svojim posjedima gajili masline i svojim malim barkama, premazanim crnim katranom, donosili vodu sa obale da napoje stoku. Tivćani su za Školj više bili vezani kao orijentrom za ribarske poste, ronjenjem u potrazi za “pilingrinima”² na Tunji, a s ranog proljeća traganjem u pijesku za “žboguljama”³ - još jednom lokalnom delicijom. Od djetinjstva se sticala vještina da se preko plićine Tunje bezbjedno zaplovi barkom za vrijeme oseke. Školj, znači rada sjećanja na ljetna kupanja u uvali Gabrio, Malo i Veliko Ralo, ili na rtu Debela Glava i Lipa; uspomene na vrijeme 60-tih godina XX vijeka, kada je naš Školj nazvan jednim od njegovih zaboravljenih imena - Sveti Marko, i postao turistički centar kluba Mediterane - raj za hedoniste i zagovornike života u prirodi. Slijedile su godine tišine i samovanja kada se Školj vratio prirodi. Masline, žuka i mrča potpuno su osvojile i sakrile posljednje tragove njegove epizode svjetski poznate turističke destinacije. Posljednjih godina, nama zavičajnima, ali i svim osviještenim o vrijednostima

¹ Ital. scoglio (malo ostrvo, ostrvce)

² Lokalni naziv za školjku rebrastog oklopa

³ V. Lipovac Radulović zabilježila *žbogula* u Romanizmi u Crnoj Gori, Jugoistočni dio Boke Kotorske, Cetinje -Titograd,1981, 383.

krajolika i baštine, ostaje strepnja nad sudbinom Školja i zebnja da jednu od posljednjih idiličnih oaza Boke, ne “proguta” beton.

Akvatorij Tivatskog zaliva obilježen je mnogim lokalitetima na kojima su pronađeni artefaki o tragovima života antičkog vremena, pisanih svjedočanstava u arhivskim vijestima srednjovjekovlja. Kada je prostor bremenit, kao ovaj burnom prošlošću, u kojoj se često ratovalo, otimalo, osvajalo radi ekonomskih i političkih razloga, uvijek je ostajalo mjesta za predanja i legende.

Tokom istorijskih mijena, uvijek na razmeđu istoka i zapada, postoje mnoge potvrde strategijske važnosti ostrva Stradioti, posebno zbog blizine Solila, gdje se od najranijeg vremena eksploatisala so. Ova teritorija je bila mjesto čestih sukoba, zbog “bijelog zlata” tokom čitavog srednjeg vijeka, kasnije mletačke i turske prisutnosti u Boki.

Ostrvo Stradioti je imalo i značajno mjesto u sakralnoj topografiji Boke Kotorske u srednjem vijeku. Istina, do danas nijesu sprovedena terenska istraživanja koja bi pronalaskom materijalnih dokaza potvrdila sakralnu i strategijsko - odbranbenu komponentu Stradiotija. Međutim, pisani izvori, arhivska i kartografska građa, na kojima se temelji bogata postojeća historiografija Boke Kotorske upućuju i spoznaju o davnom duhovnom i vojničkom životu ostrva.

Najstariji naziv našeg Školja je ostrvo Sv. Gabriela (Insula S. Gabrielis) i potiče od imena titulara crkve, arhanđela Gabrijela. O postojanju ranohrišćanske crkve, posvećene “Božijem glasniku”, koji je donio vijest Blaženoj Djevici Mariji - postoji jedan jedini pisani izvor. Nalazi se u Ljetopisu popa Dukljanina, gdje se crkva povezuje sa zločinom koji se dogodio 1018. godine na ovom posvećenom mjestu. Po popu Dukljaninu: Kotorani, koji su bili na strani Vizantije, na prevaru dovedu strica kneza Vladimira, Dragomira, vladara Zahumlja i Travunije, na gozbu koju su priredili na ostrvu. Pošto je prozreo namjere urotnika, Dragomir se sklonio u crkvu, ali urotnici su ga tu pogubili.⁴

Crkva posvećena Sv. Gabrijelu u XI vijeku vezuje se za benediktinsku sakralnu baštinu u Boki Kotorskoj, odnosno Tivatskom zalivu između dva benediktinska središta Gospe od Milosti i Prevlake.

Crkva Sv. Gabrijela postojala je do XV vijeka. Ranih osamdesetih godina XX vijeka vršena su arheološka iskopavanja, koja nijesu na tom mjestu rezultirala očekivanim rekognosciranjem crkve Sv. Gabrijela.⁵

Od XV vijeka se ostrvo pominje kao Sveti Marko, što neki autori povezuju sa postojanjem istoimene crkve na “brežuljku Ašamarku”,⁶ za što za sada ne

⁴ E. Peričić, Ljetopis popa Dukljanina, Bar, 1999.

⁵ Istraživanjem je rukovodio arheolog Ilija Pušić iz Herceg Novog

⁶ Toponim Ašamark je zabilježila prof. Vesna Lipovac Radulović, kao « ribarsku postu na zapadnom rtu ostrva Stradioti » sa objašnjenjem da je « dobila ime po crkvi Sv. Marka, koja se nalazila pri jednoj srednjovjekovnoj isposnici » Romanizmi u Crnoj Gori, Jugoistočni dio Boke Kotorske, Cetinje -Titograd, 1981, 17.

postoje relevantni dokazi. Ostrvo je bilo pod jurisdikcijom grada Kotora od XI vijeka, pa je možda prihvatljiva pretpostavka da ime potiče od kotorske crkve Sv. Marka, koja je bila vlasnik dijela zemlje na ostrvu.⁷

Ovdje ćemo pomenuti i Sava Nakićenovića, koji navodi na Stradiotima “desetak hramova i kapela, po jednoj starinskoj knjizi”.⁸

Kada je Republika Sv. Marka ovladala Bokom 1420. godine ostrvo sve više povezuje sa vojno-strateškim planovima. Tu se prije svega misli na stacioniranje kopnenih konjičkih vojnih grupacija u čijem su sastavu bili vojnici iz Grčke i Albanije, poznati kao “stradioti”.⁹

Novo imenovanje ostrva potiče otuda, a zadržalo se i do danas. Arhivski se mogu pratiti vijesti o raznim graditeljskim poduhvatima koje je poduzimala Venecija da bi utvrdila raznim oblicima fortifikacija svoje posjede, uključujući i Stradioti.¹⁰ Na ostrvu je postojao jedan od centara za provođenje sanitarnih mjera i karantin za pomorce, što je arhivski potvrđeno 1623. godine.¹¹

Iz vremena XVI, XVII i XVIII vijeka postoji ogromna kartografska građa koja se bavi prostorom Bokokotorskog zaliva, pa time i kako su razni kartografi vidjeli akvatorij Tivatskog zaliva i neposredno zaleđe. Za ovaj prostor, kao uostalom za čitavu istočnu obalu Jadrana (Golfo di Venezia) najpreciznije karte štampane su u Veneciji, istaknutom kartografskom centru.

Pod imenom zvaničnog državnog kartografa Mletačke republike, Vićenca Marije Koronelija, koji je izradio više stotina karata, brojne atlase i druga geografska djela¹², sačinjen je najtačniji kartografski prikaz Boke Kotorske i zabilježen niz dragocjenih podataka o ostrvu Sv. Gabrijela ili Stradiotima.

Ova Koronelijeva karta naslovljena “Disegno topografico del Canale di Cattaro descritto dal Padre Coronelli in Venezia l’ano MDCXXXVIII”¹³, poznata je po širokom spektru informacija ne samo o geografskim, topografskim i hidrografskim karakteristikama, već i mnogim podacima o lokalitetima, toponimima, istorijskim događajima i stanovništvu, sakralnim, vojnim i drugim građevinama. Karta je za nas važna jer nam pruža prikaz Stradiota u Tivatskom zalivu, koji je na karti označen kao *Rhizonicus sinus*. Ostrvo je na karti ucrtano kao (*I./isola/*

⁷ K. Nikolić, Benediktinci na području Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije (9. stoleće-1571), Kotor, 2015, 62-63)

⁸ S. Nakićenović, Boka antropografska studija, Beograd, 1913, 388.

⁹ P. Butorac, Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću-Politički pregled, Perast, 2000, 9, 13.

¹⁰ I. Lalošević, Fortifikacijska arhitektura Boke Kotorske venecijanskog perioda (XV-XVIII), Podgorica, 2016, 165-167.

¹¹ M. Š. Milošević, Lazareti na Crnogorskom primorju, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru VIII, Kotor, 1959, 58-59

¹² O životu i djelima ovog čuvenog kartografa, E. Armao, Vincenzo Coronelli, Firenze, 1944.

¹³ I. Sindik, Koronelijeva karta Boke Kotorske, Prilog istorijskoj kartografiji balkanskog poluostrva), Glasnik Geografskog društva, Beograd, 1927, 86-92.

de Stradioti o I. di S. Gabriel). Prema obali Krtola, upisana je uvala Oko sa izv-
 orom vode (*Ocho valle con acqua viva*), a morski pojas Zaliv Stradioti (*Canale
 di Stradioti*). Time se podvlači važnost ostrva, na kome su prema Tivtu označene
 razvaline crkve Sv. Gabrijela (*Ventiggie della chiesa S. Gabriel*), a prema Pre-
 vlaci utvrđenje: kula (*Tore*), koja je imala namjenu odbrane ostrva i mosta sa
 Prevlakom preko tjesnaca: srušeni drveni most (*Ponta di legno rota*) Prevlaka
 (*Prewlaza*) je netačno upisana na kopnu, a na samom poluostrvu su označena tri
 lokaliteta: *Penisola gia de signor Drusco*, crkva kaluđera (*Chieza de Calogieri*) i
 kuća Miladinović (*Miladinovich casa*). U neposrednoj blizini, u kopnenom dije-
 lu: Brda, selo sa 7 kuća (*Barda V. /vila/ 7 casa*). Jugozapadno od ostrva Stradioti
 je Gospin otok "otaca sa cokulama" (*Sco/oglio/. della Mad./ona/ ha conato de
 P.P/padri/. zoccolanti*).

Iako je ostrvo kartografski zabilježeno pod sva tri poznata imena u mnogim
 topografskim i pomorskim kartama raznih provinijencija, zadržaćemo se na rar-
 itetnoj karti poznatoj kao "Zambelina karta Boke Kotorske". Karta je štampana
 u Veneciji 1716. godine, a njen puni naziv je: Crtež Boke Kotorske opisan od
 don Antonia Zambela, opata iz Perasta, sa tačnim mjerama i rastojanjima između
 mjesta podložnim presvijetloj vladi Venecije (*Dissegno delle Bocche di Cattaro,
 Descritto da D. Antonio Zambella Abbate di Perasto, con sue giuste misure, e
 distanze delli siti e nomi particolari in esse contenuti, Sogette al Sereniss/i/ mmo
 Dominio di Venezia*).

Karta u naslovu ima i posvetu Đovaniju Franćesku Morosiniju, veneci-
 janskom duždu i glavnokomandujućem flote u Morejskom ratu (1665-1699)¹⁴.
 Izrađivači ove karte imali su kao uzorak Koronelijevu kartu, jer se u potpuno-
 sti drže topografije – opisa reljefa. Skromnija dimenzijama, prikazana u manjoj
 razmjeri, bez prateće dekorativnosti Koronelijevog uzorka ova karta donosi nove
 i provjerene podatke, s obzirom da ih daje rođeni Peraštanin, opat Zambela. Za
 područje Tivta (*Teodo*) Zambela navodi, pored poznatih i niz novih lokaliteta, ko-
 jih nema kod Koronelija. Tako na Isola di Stradioti sa jugoistočne strane navodi
 luku (*Porto*), dubinu mora i oznake za sidrišta, a na sjeverozapadnoj strani ostrva
 pličak (*Porporella*), koji je poznat kao Tunja. Uz obalni pojas Krtola (*Kartolli*)
 upisuje podatak, da se tu proizvode sve vrste crijepa (*Qui si fanno li cappi d'ogni
 sorte*). Kartografski se potvrđuju, na obali Krašića (*Krassichi*), i poznate arhivske
 vijesti o proizvodnji drugog važnog građevinskog materijala - kreča (*Gui si fa la
 Calcina in gran qualita*).

Jedan od Koronelijevih izolara¹⁵ sa naslovom CITTA, FORTEZZE, ED
 ALTRI LUOGI PRINCIPALI DELL'ALBANIA, EPIRO E LIVADIA PARTI-
 COLARE POSEDUTI DA VENETI, descritti e delineati dal P(adre) VICENZO

¹⁴ M. Mihaliček, Zambelina karta Boke Kotorske, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru
 LIV, Kotor, 2006, 189-210.

¹⁵ Izolar je pomorski priručnik, u kome je opisana obala

MARIA CORONELLI. To je IV dio iz serije od pet kartografskih izdanja, koja su objavljena pod zajedničkim naslovom *Repubblica Venezia*, kojima je prikazana teritorija Mletačke republike, ali i onih teritorija koje su poslije Morejskog rata ostale u Osmanlijskom posjedu. (*Parte I: Republicca di Venezia in Terraferma; II dio: P.III: Dalmazia, P.IV: Albania, P. V Morea*). Sva izdanja su iz 1708.

Primjerak koji smo koristili, pripadao je Antonu Viskoviću¹⁶ i nije u potpunosti sačuvan, nedostaju neki listovi. Prema sadržaju saznajemo da ovo izdanje ima 81 kartografski prikaz, od kojih su dvije karte (Boke Kotorske i toka rijeke Drima i Bojane). Ostalo su veduta grada Perasta, Peraštanina, čuvara mletačke zastave i planovi gradskih utvrđenja. Peraški primjerak ovog Koronelijevog djela nažalost nije kompletan, u njemu je sačuvano 69 prikaza.

Izolar je podjeljen u tri cjeline: ALBANIJA,¹⁷ LIVADIJA i EPIR,¹⁸ čiji su naslovi ispisani na posebnim listovima, u kartušnim okvirima. Kao što je uobičajeno, u ovim kartografskim izdanjima postoji i tekstualni dio sa opisom prikazanog obalnog područja. Pored kraćeg teksta o Mletačkoj Albaniji, opširniji tekstualni dio govori o gradovima Kotoru i Perastu, a spominju se još Herceg Novi, Budva, Barska nadbiskupija, Ulcinj, Lješ i Drač. Na ovom izolaru nema godine izdanja, ali je vjerovatno štampan poslije 1688. u vrijeme Morejskog rata (1684-1699). Sadrži nekoliko prikaza Herceg Novog i njegovog fortifikacionog sistema, zbog važnosti ovog grada za Veneciju i njegovog oslobođenja od Turaka, 1687.

U ovom izolaru je karta Canale di Cattaro con Castelnuovo ed altri luoghi (Kotorski zaliv sa Herceg Novim i drugim mjestima). To je pojednostavljena karta Boke na kojoj su istaknuta samo mjesta od posebne važnosti za Mletačku republiku. Pored Herceg Novog, Kotora, Risna, Perasta je i ostrvo Sv. Gabrijela (*I./Isola/ S. Gabriele*). U istom izolaru su, na pojedinačnim listovima, prikazane vedute i utvrđenja navedenih mjesta, kao i Plan utvrđenja na ostrvu (*Scoglio de Stradiotti colle proposte Fortificazioni*). U sadržaju je navedeno, da je na 18. strani izolara, na dva bakroreza donesen plan utvrđenja ostrva Stradioti (*Scoglio de Stradiotti nel Canale di Cattero per rami due*). Taj nerealizovan plan, pokazuje ambicioznu ideju Republike Sv. Marka da oko čitavog ostrva podigne komplikovanu i jaku fortifikaciju. To je najilustrativnije svjedočanstvo njegovog strategijskog i vojnog značaja.

Primjeri stare kartografske građe pokazuju kako su njihovi autori doživljavali geografski prostor dijela Tivatskog akvatorija, posebno ostrva Stradioti. Karte su urađene u tehnici bakroreza, a neke od njih posjeduju, kroz prateće dekorativne elemente, izraženu baroknu estetiku karakterističnu za vrijeme nastanka. Nama su poslužile kao izvor i potvrda značaja ostrva Stradioti i pomogle da, ovim prilogom, otkrijemo dio njegove tajnovite prošlosti.

¹⁶ M. Mihaliček, *Ostavština porodice Visković u Perastu, Kotor*, 2016, 110-111

¹⁷ Mletačkom Albanijom je nazivana južna Dalmacija i Boka za vrijeme vladavine Venecije

¹⁸ Livadija i Epir, djelovi Grčke

